

VIAȚA LUI C. Z. CODREANU: O ISTORIE PARAFACTUALĂ

Mihai Stelian RUSU

“Lucian Blaga” University of Sibiu

Title: “The Life of C. Z. Codreanu: A Parafactual History”

Abstract: This paper grapples critically with Tatiana Niculescu’s historical biography on the Romanian interwar fascist Corneliu Zelea Codreanu. The book, *The Mistique of the Pray and the Pistol. The Life of Corneliu Zelea Codreanu* is subjected to a thorough critique, which brings to the fore and sheds light on the multiple and serious issues undermining the book’s academic credibility. These flaws range from problems regarding the originality of the contribution in the light of the available scholarship, questions pertaining to the work’s critical apparatus, and – the most significant of them all – methodological problems concerning the use of historical documents and especially regarding the interpretation of available historical data. Drawing attention on the perils of essayistic-historical writing based on literary intuition rather than on sound methodological approaches, the paper concludes by outlining the superficial scholarship underpinning Niculescu’s work, arguing that it belongs in the category of “parafactual history.”

Keywords: *Iron Guard; Corneliu Zelea Codreanu; Legionary movement; interwar period; biography.*

Vraja trecutului: mitul perioadei interbelice și fascinația arhanghelică

Prăbușirea regimului comunist, alături de o parte a istoriografiei oficiale care o susținea, a reaprins interesul față de perioada interbelică, instituită în imaginarul postcomunist ca „epoca de aur” a societății românești. Mitul interbelicului articulat ca model socio-politic pentru democratizarea societății postcomuniste a fost însă umbrat de evidențierea aspectelor întunecate ale perioadei. Pe lângă sublinierea deficiențelor sistemului politic caracterizat de corupție endemică și o democrație de mușama, istorici români și străini deopotrivă au demantelat mitul perioadei interbelice ca epocă de aur a trecutului recent prin scoaterea la iveală a antisemitismului visceral, naționalismului fanatic și ortodoxismului etnicist ajunse să definească amprenta ideologică a anilor treizeci. Cele trei curente, alimentate și de un anticomunist visceral, s-au împletit organic în ideologia mișcării legionare. Înființată oficial pe 24 iunie 1927, rădăcinile Legiunii „Arhanghelul Mihail” sunt ferm înfipte în violentele proteste studentești ale anilor douăzeci care revendicau principiul *numerus clausus* în sistemul de învățământ superior, pe care doreau să îl vadă concretizat ulterior în toate sferile de activitate ale societății românești. Fascinația postcomunistă față de mișcarea legionară și-a găsit o primă expresie în

istoriografie, unde s-a consolidat treptat un corp de scrieri fundamentale despre legionarism. Rezumându-le doar la primul deceniu de după schimbarea de regim, în literatura academică românească au fost publicate traduceri, dar și lucrări originale, precum *Istoria Gărzii de Fier: 1919–1941. Mistica ultranaționalismului* de Francisco Veiga (1993), *Anii treizeci* de Zigu Ornea (1995), *Dreapta românească* de Eugen Weber (1995), *O istorie a fascismului în Ungaria și România* de Nicholas Nagy-Talavera (1996), alături de probabil cea mai completă monografie a mișcării legionare, *Legiunea „Arhanghelul Mihail”. Mișcare socială și organizație politică: O contribuție la problema fascismului internațional*, semnată de Armin Heinen (1999). În pofida existenței acestei serioase literaturi academice dedicate fenomenului legionar, figura protagonistă a mișcării – în persoana lui Corneliu Zelea Codreanu – nu a făcut subiectul niciunui studiu monografic demn de importanța exercitată de acesta în anii douăzeci și treizeci ai secolului XX românesc.

În paralel cu închegarea lentă a unei literaturi academice s-a produs o fulminanță a retipăririi scrierilor legionare cenzurate sub regimul comunist. Lucrările centrale ale ideologiei legionare – *Cărticica șefului de cuib și Pentru legionari* ale lui Codreanu, *Cranii de lemn și Prezent!*, până și apocrifele *Protocoloale ale înțelepților Sionului* scrise sau traduse de Ion I. Moța, respectiv *Crez de generație* a lui Vasile Marin – au fost reeditate masiv și amplu distribuite pe internet. În același timp, edituri precum „Majadahonda”, „Roza Vânturilor”, „Metafora” sau chiar „Editura Mișcării Legionare” au pus în circulație o avalanșă de lucrări elaborate de Horia Sima și alți legionari exilați, alături de memorii și de o bogată exegetică de natură apologetică la adresa ideologiei legionare. Curios rămâne faptul că, în ciuda fascinației pe care personalitatea lui Corneliu Zelea Codreanu continuă să o exercite asupra comunității neolegionare articulate în perioada postcomunistă, o biografie a lui Codreanu nu a fost întocmită nici de către admiratorii acestuia. Singura lucrare biografică despre conducătorul mișcării legionare rămâne volumul cu caracter de hagiografie elaborată de Ion Banea în 1936, *Căpitanul*, în care Codreanu este caracterizat apoteotic ca însăși personificare a mișcării: „Căpitanul este Legiunea!”, exclamă comandantul legionar al Ardealului (Banea, 1937, ed. a II-a, p. 108).

Absența unei biografii a lui Codreanu din istoriografia românească poate fi explicată ținând seama de o serie de aspecte. În primul rând, în cadrul istoriografiei comuniste, o astfel de lucrare biografică dedicată liderului legionar nu era posibilă, decât ca o formă de „asasinare morală” postumă în genul rechizitoriului făcut mișcării legionare de către istoricii de serviciu, precum Mihai Fătu și Ion Spălățelu în *Garda de fier. Organizație teroristă de tip fascist* (1980, ed. a II-a). În comparație cu monografiile mai recente, precum cea a lui Roland Clark (2015), *Sfântă tinerețe legionară: Activismul fascist în România interbelică*, care încearcă din răspuțeri să înțeleagă magnetismul charismatic generat de Codreanu și camarazii săi în rândul unei bune părți a societății românești interbelice, monografia lui Fătu și Spălățelu prezintă mișcarea legionară într-o cheie partinică cu totul reducăționistă, finalitatea lucrării constând în condamnarea categorică și irevocabilă a legionarismului.

În acest scop, Legiunea este portretizată ca o organizație întru totul teroristă, de un „reacționarism extrem” și „profund antinațională”, acționând în România ca „a cincea coloană” a hitlerismului (Fătu și Spălățelu, 1980, pp. 66-67). Un demers similar menit să desfigureze definitiv aura charismatică și amintirea istorică a liderului mișcării legionare prezenta totuși riscul unui efect de ricoșeu, care să îl mențină pe Codreanu în conștiința colectivă și să alimenteze un cult subteran al personalității „Căpitanului” în rândul foștilor aderenți și simpatizanți ai mișcării.

În al doilea rând, dezvoltările din cadrul epistemologiei istorice a secolului al XX-lea au transformat biografia într-un gen istoriografic anacronic. Efectul cel mai puternic în acest sens l-a avut, fără îndoială, Școala franceză de la *Annales*, care prin reprezentanții săi de renume înșirați în mai multe generații – Lucien Febvre și Marc Bloch, urmați de Fernand Braudel, Georges Duby, Pierre Chaunu, Jacques Le Goff, la rândul lor succedați de Emmanuel Le Roy Ladurie și Philippe Ariès – au insistat asupra depersonalizării istoriei și reînțelegerii trecutului în lumina forțelor trans-individuale (mentalități colective, structuri economice, tipare culturale etc.) care sunt investite cu rolul de modelatori ai istoriei. În contextul succesului fulminant al acestei cu totul inovative *histoire totale* care favoriza determinanții structurali ai istoriei privity în „durata lungă”, biografia personalităților istorice, atât de legată de paradigma tradițională a „Oamenilor Mari” ai istoriei (Carlyle, 1996) [1841], a fost retrogradată ca o abordare demodată.

Viața lui Corneliu Zelea Codreanu: o biografie parafactuală

Pe acest fundal, marcat de o continuă fascinație față de interbelicul românesc și de mișcarea legionară în particular, pe de o parte, și absența unui studiu biografic dedicat liderului acesteia, pe de altă parte, apare cartea Tatianeii Niculescu (2017), *Mistica rugăciunii și a revolverului. Viața lui Corneliu Zelea Codreanu* la editura Humanitas. Autoarea s-a făcut remarcată în lumea publicistică românească prin reconstruirea într-un registru ficționalizant a celebrului caz de exorcizare de la mănăstirea Tanacu, sfârșit cu moartea măicuței Irina. *Spovedaniei la Tanacu* (2006) i-a urmat *Cartea judecătorilor* (2008), în care autoarea redactează un roman jurnalistic bazat pe procesul penal intentat preotului și celor patru măicuțe implicate în ritualul de exorcizare, finalizat cu condamnarea lor la pedepse cu executare. Până a ajunge la Codreanu, Tatiana Niculescu a tatonat tărâmul biografiilor istorice, publicând în rafală două monografii dedicate figurilor monarhice, *Regina Maria. Ultima dorință* (2015), urmată de *Mihai I, ultimul rege al românilor* (2016).

În noul său proiect editorial, Tatiana Niculescu atacă un subiect radical diferit față de cel care a consacrat-o – biografia lui C.Z. Codreanu –, chiar dacă și acesta rămâne în mare măsură sub aceeași cupolă a senzaționalului ca și cazul Tanacu. Schimbarea de subiect îi impune autoarei și o modificare a metodologiei de abordare a cazului aflat sub investigație. Dacă *Spovedania de la Tanacu*, respectiv *Cartea judecătorilor* stau sub specia romanului jurnalistic, povestea vieții lui Codreanu se vrea o lucrare non-ficțională, aparținând genului biografiei istorice. Cu toate acestea, Tatiana Niculescu își pune în gardă cititorii printr-un *caveat lector* plasat încă în nota autoarei asupra faptului că pe lângă documentarea de rigoare

(cărți de memorii, scrieri legionare, lucrări de specialitate etc.; nu sunt menționate însă fonduri de arhivă), „demersul meu este, în bună măsură, și unul literar” (p. 8). Caracterul literar al acestui demers este pus pe seama recursului la imaginație și intuiție pentru a completa lacunele neacoperite de material documentar. „Acolo unde nu am avut destule elemente pentru a reconstitui o scenă de viață”, precizează autoarea, „am pus întrebări, am făcut deducții, am lansat ipoteze și am lăsat loc de răspunsuri” (p. 7). După cum vom arăta în cele ce urmează, tocmai această plombare imaginativă prin conjecturi speculative sau formulări condițional-optative (ex: „ar fi putut”) ce stau sub semnul ipoteticului apropiat biografiei lui Codreanu scrisă de Tatiana Niculescu de scrierile sale ficționalizante inspirate de cazul real de exorcizare de la Tanacu.

Revendicându-se de la genul clasic al biografiei istorice, cartea Tatianeii Niculescu nu putea urma decât o structură convențional-cronologică, axată pe cursul vieții lui Corneliu Zelea Codreanu. Narațiunea debutează cu bunicul și tatăl lui Corneliu, urmărind cum familia Zelinski se mută din Bucovina habsburgică în Suceava și mai apoi la Huși. Se oprește apoi asupra momentului nașterii lui Corneliu, pe data de 13 septembrie 1899, înregistrat cu numele românizat de Zelea Codreanu și botezat de celebrul profesor antisemit A. C. Cuza. Este descrisă perioada petrecută de Corneliu la liceul de la Mânăstirea Dealu, unde a primit o educație militară infuzată de naționalism, religie și monarhism. Ajuns la Iași la Facultatea de Drept patronată de nașul său A. C. Cuza, tânărul student se înrolează în trupele de șoc ale Gărzii Conștiinței Naționale condusă de Constantin Pancu, cu care sparge grevele muncitorilor ieșeni influențați de propaganda socialistă. Tot ca student își creează o reputație notorie, pătă de scandaluri violente, care îl va conduce în cele din urmă la exmatricularea din universitatea ieșeană (nu și de la Facultatea de Drept, unde Codreanu a continuat să-și urmeze studiile). După o scurtă ședere la Berlin, Codreanu se întoarce pentru a organiza mișcarea studențească, în rândurile căreia îl va cunoaște pe Ion Moța și pe ceilalți Văcăreșteni alături de care va înființa Legiunea Arhanghelul Mihail în 1927. Urmează o serie de episoade violente, cu arestări, complotări, asasinări, procese și achitări care îl vor propulsa pe Codreanu într-un erou mesianic al naționalismului antisemit românesc.

Dinamica evenimentelor îl vor purta pe Codreanu de la o atitudine visceral antipoliticianistă către angajarea în jocurile electorale, acestea aducându-i un loc în Parlamentul României. Odată intrat în politica mare, Codreanu consolidează Legiunea, pe care o reorganizează dintr-o mișcare violentă studențească într-o structură paramilitară, prin înființarea Gărzii de Fier în 1930. Pe fondul violențelor electorale și a persecutării guvernamentale, legionarii ripostează prin asasinarea prim-ministrului de către „Nicadori” în 1933. Propaganda la sate, activitatea susținută din taberele de muncă și în special organizarea fastuoasă a unor funeralii politice pentru „martirii” Moța și Marin în februarie 1937 transformă mișcarea legionară într-o forță politică de anvergură națională, așa cum relevă procentul de 15 la sută obținut la alegerile parlamentare din același an. Soarta mișcării, alături de cea a liderului ei, ia o turnură dramatică după instituirea dictaturii

regale de către Carol al II-lea în februarie 1938. Toate partidele sunt desființate, iar conflictul lui Codreanu cu regalitatea îi va atrage primului sfârșitul în noaptea de 29–30 noiembrie 1938, când va fi ucis alături de Nicadori și Decemviri.

Dincolo de lectura plăcută și informativă pe care o oferă publicului larg, cartea Tatianei Niculescu este susceptibilă la o serie de critici al căror efect cumulat nu doar că aruncă o serioasă îndoială asupra întregului demers, ci ridică totodată semne de întrebare cu privire la decizia editurii Humanitas de a încuraja un astfel de proiect editorial. Îmi voi structura analiza critică a cărții de-a lungul a trei dimensiuni, începând de la a) aspecte ce țin de *originalitatea* contribuției, trecând prin b) chestiuni ce vizează *aparatură critică* și încheind cu c) *probleme de ordin metodologic*. Secvența în care este organizată recenzarea cărții Tatianei Niculescu descrie un crescendo critic, deficiențele privitoare la metodă expuse în ultima parte a analizei constituind elementele cele mai grave care subminează receptarea cărții în corpusul de lucrări academice dedicate fenomenului legionar.

Originalitatea unei lucrări, cu atât mai mult în disciplinele umaniste și științele sociale interpretative, este în mod notoriu dificil de cuantificat. Coeficientul de originalitate al unei contribuții academice este determinat de un complex factorial în a cărui compoziție intră un element contextul (raportul pe care lucrarea îl stabilește cu literatura de specialitate existentă), aspecte teoretice și interpretative (avansarea unor cadre inovatoare de înțelegere a fenomenului investigat), respectiv metodologice și de documentare (întrebuințarea unui nou instrumentar de cercetare și/sau exploatarea unor seturi de date inedite). Cartea Tatianei Niculescu este restantă sub raportul tuturor acestor exigențe legate de originalitate. Acest fapt se verifică încă din titlul, de altfel spectaculos, al volumului – *Mistica rugăciunii și a revolverului* – desprins însă din scrierile lui Emil Cioran, după cum mărturisește cu onestitate autoarea încă din prima pagină a cărții. Alte cinci capitole poartă de asemenea titluri date de citate preluate din scrierile lui Codreanu („Dacă aș avea un singur glonț...”, „Să vină în aceste rânduri cel ce crede nelimitat”), Alexandru Vaida Voevod („Două săbii în aceeași teacă”), Mihail Stelescu („Afară cu tine, Zilinski”) și Constantin Argetoianu („Un vânt de nebunie suflă pretutindeni”). Un al șaselea capitol, „Datoria vieții noastre”, izează titlul celebrei lecții de deschidere a cursurilor de istorie antică și de istoria artelor susținută de Vasile Pârvan la nou înființata Universitate din Cluj în noiembrie 1919, fără ca autoarea să mai folosească de această dată ghilimelele de rigoare. Iar afirmația care dă titlul capitolului „Toată lumea e gardistă” îi aparține soției unui ministru liberal citată în *Însemnările zilnice* ale lui Constantin Argetoianu, ca descriere a exploziei de popularitate a legionarismului în avalul spectacolului funerar organizat pentru „martirii” Ion Moța și Vasile Marin pe 13 februarie 1937 (o descriere densă a procesiunii funerare este disponibilă în Săndulescu, 2007, studiu nementionat de către autoare). După cum am punctat deja, nici fluxul narativ al vieții lui Codreanu nu iese din tiparul convențional, povestea biografică urmând cursul cronologic ale cărui coordonate nu diferă substanțial de semi-autobiografia protagonistului însuși, expusă în *Pentru legionari* (Codreanu, 1936). Firul roșu al biografiei liderului legionar pare a fi desprins direct din autobiografia lui Codreanu, fără

prea mari rezerve critice, pe care autoarea a brodat textual, cu o mai mare larghețe imaginativă decât rigurozitate documentară, o narațiune în care a încorporat detalii contextuale legate de viața socială, politică și culturală a epocii.

Sub raportul originalității, cartea este carentată și de absența unui eșafodaj teoretic coerent în grilajul căruia să fie interpretată viața lui Codreanu și contextul vremurilor trăite de către acesta. Propensiunea narativă, centrată pe urmărirea tramei biografice a protagonistului, nu lasă loc autoarei să elaboreze un cadru interpretativ inspirat din literatura de specialitate care să fundamenteze demersul analitic adiacent celui narativ. Pe plan interpretativ, unele dintre asocierile făcute de Tatiana Niculescu sunt plauzibile și inovatoare, motiv pentru care merită reținute pentru o verificare empirică ulterioară. Spre exemplu, influența pe care cercetășia și în special manualul cercetașului scris de generalul britanic Robert Baden-Powell, *Scouting for Boys*, tradus și publicat în limba română în 1915, le-a avut asupra modelării concepției despre lume a tânărului Codreanu pe când acesta își urma studiile la liceul militar „Mănăstirea Dealu”. Nu este exclus – deși această ipoteză rămâne a fi probată – ca valorile centrale ce vor defini mai târziu cultura și ideologia legionară (cultul disciplinei, elogiul camaraderiei și glorificarea masculinității, alături de asceza tăcerii și naționalismul mistic) să fi germinat în personalitatea lui C. Z. Codreanu și ca urmare a curentului de cercetășie la care a fost expus. Alte asocieri însă, forțând nota originalității interpretative, se aventurează mult dincolo de domeniul plauzibilității rezonabile. Un exemplu sugestiv în acest sens îl oferă legenda îngerilor albi apăruiți pe frontul de la Mons, în timpul Marelui Război. Unul dintre îngeri, care i-a salvat și apoi îngrijit pe soldații britanici ar fi fost tocmai Arhanghelul Mihail. Speculând această coincidență dintre protagonistul legendei angelice și numele pe care îl va purta mișcarea legionară, autoarea sugerează implicit – altfel ce sens ar fi avut să pomenească această anecdotă marțială – că tânărul Codreanu ar fi auzit pe front, cât timp și-a însoțit tatăl în război povestea tulburătoare a apariției arhanghelului, fapt care l-ar fi influențat mai târziu când a înființat Legiunea Arhanghelul Mihail (pp. 34-35).

Lucrarea insistă aproape monomanic pe influența covârșitoare, unic determinantă, exercitată de combinația dintre literatura anglo-americană a cercetășiei, activitatea derulată de Asociația Creștină a Tinerilor România (YMCA) și etosul neoprotestant de extracție transatlantică cu al său model al creștinismului militant asupra modelării ideologiei legionare. Fixându-și atenția atât de selectiv pe aceste elemente, argumentul trece cu vederea întreaga literatură academică de limbă engleză dedicată studiilor fasciste în general și mișcării legionare în particular. Acest corp consistent de lucrări a relevat filiațiile mișcărilor fasciste cu trauma Marelui Război (Winter, 1998) și articularea lor ideologică pe fondul sacralizării puterii într-o „religie politică” (Gentile, 1996) propulsată de năzuințe palingenetice (Griffin, 1993). În contextul fascistizării politicii europene și a problemelor postbelice care au urmat unificării teritoriilor cuprinse în România Mare, mișcarea legionară s-a încheșat ca urmare a radicalizării naționalismului antisemitic cu inflexiuni anticomuniste ale unei studențimi revoltate într-un „ultranaționalism thanatic” însuflețit de un febril cult al morții, apologia jertfei și speranța în mântuirea colectivă a neamului (Rusu, 2016).

Originalitatea unei lucrări deficitară teoretic poate fi salvată prin explorarea unor noi surse documentare. În fapt, documentele de arhivă – cărămizile și mortarul cercetării istorice – lipsesc cu desăvârșire din cartea Tatianeii Niculescu. Singurul document de arhivă folosit în întreaga lucrare este fotografia de pe copertă a lui Corneliu Zelea Codreanu, reproducă din fondul Arhivelor Naționale ale României. Lucrarea nu reflectă niciun efort din partea autoarei de a interpreta sursele existente într-o manieră inovatoare, pe care nici măcar nu le consultă. Mai grav, volumul nu compensează în niciun fel aceste deficiențe cu o rigurozitate analitică, fapt care ne aduce în situația de a arunca o privire mai atentă asupra aparatului critic ce constituie armătura bibliografică a lucrării.

Demersul Tatianeii Niculescu dezamăgește prin superficialitatea aparatului critic. Dincolo de absența menționării unor documente de arhivă, care să susțină o serie de afirmații legate de istoricul familiei Zelinski și de copilăria lui Corneliu, cartea impresionează negativ prin ignorarea unor referințe cruciale din literatura de specialitate (în special aparținând literaturii de limbă engleză, ca de exemplu lucrarea lui Constantin Iordachi, 2004, *Charisma, Politics and Violence: The Legion of the "Archangel Michael" in Inter-war Romania*). Cât privește încadrarea legionarismului ca specie autohtonă a familiei mișcărilor fasciste, aceasta lipsește cu desăvârșire. Lucrări esențiale pentru înțelegerea fascismului și, prin extensie, a legionarismului, precum cele scrise de Stanley G. Payne (1995) sau Roger Griffin (1993, 2007), ar fi contextualizat mișcarea legionară prin plasarea nașterii și dezvoltării acesteia într-un cadru comparativ european.

Superficialitatea documentării bibliografice reiese în modul cel mai eclatant din edițiile lucrărilor lui C. Z. Codreanu consultate de autoare. *Pentru legionari*, singurul publicat din cele două volume anunțate de către liderul mișcării legionare, este citată cu ediția din 1999 apărută la Editura Scara din București. La fel stau lucrurile și cu *Cărticica șefului de cuib*, citată cu reeditarea din 2000 publicată la „Editura București” (*sic!*). Nici cărțile celorlalți lideri legionari – Ion Moța și Vasile Marin – nu sunt consultate în original, ci sunt folosite reeditări contemporane. Oare are rost să insistăm asupra faptului că studierea surselor în original este o regulă fundamentală a cercetării istorice, pe care autoarea o transgresează în formă continuă?

În sfârșit, întrucât autoarea se prevaleară de statutul său parțial de „demers literar”, volumul nu are referenți științifici. Dincolo de acest pretext, lucrarea se pretinde a fi o biografie istorică propriu zisă în care reconstruiește viața lui Corneliu Zelea Codreanu pe care o plasează în contextul socio-politic și cultural. Cu atât mai mult se impunea o evaluare a cărții de către specialiști în cercetarea istorică înainte de publicare. O astfel de precauție editorială ar fi corectat o serie de erori sistematice – inclusiv factuale, dar mai ales de metodă și administrare a probelor – care afectează structura de rezistență argumentativă a cărții. O eroare amatoricească, pe care autoarea o comite în mod serial, constă în denumirea organizației înființate de Codreanu Legiunea „Arhanghelului Mihail” în loc de Legiunea „Arhanghelul Mihail” (pp. 118, 121, 122, 124, 142, 154, 161, 231). Autoarea persistă atât de mult în această eroare nominală, încât modifică inclusiv

titlul cărții lui Dragoș Zamfirescu (1997), *Legiunea Arhanghelul Mihail: de la mit la realitate*, în „*Legiunea Arhanghelului Mihail de la mit la realitate*” (pp. 192, 239).

Cele mai grave aspecte, care subminează din temelii credibilitatea academică a monografiei, sunt de natură metodologică. În primul rând, lucrarea nu respectă rigorile agreate în rândul comunității epistemice a istoricilor cu privire la elaborarea unui discurs menit să reconstruiască un segment al trecutului. Deși își propune, fără să folosească expresia rankeană, să reconstruiască viața lui Codreanu „așa cum a fost ea cu adevărat” (*wie es eigentlich gewesen*), asumându-și deci un deziderat epistemologic realist, autoarea construiește creativ o biografie posibilă a liderului mișcării legionare, acoperind lipsurile de documentare pe care nu le-a consultat cu plăsmuiri ale propriei imaginații. De-a dreptul frapant este registrul ipotetic în care este prezentată viața lui Codreanu alături de evenimentele care i-au marcat existența. În cele 223 de pagini ale volumului, apar nu mai puțin de 124 construcții ipotetice, din care vom exemplifica doar cu o mostră: de exemplu, relatând despre călătoria lui Codreanu alături de soția sa Elena și Moța în Franța, la Grenoble, autoarea afirmă că aceasta „*ar fi putut să aibă și alte scopuri. [...] E foarte posibil ca maiorul [Gheorghe Băgulescu], susținător al mișcărilor studențești antisemite, să fi remarcat potențialul lui Corneliu Zelea Codreanu în materie de organizare și, odată revenit în rândurile armatei, să-l fi îndrumat spre un stagiul de instruire sportiv-militară la Grenoble. [...] Nu există sau nu au fost încă scoase la lumină documente care să certifice o astfel de ipoteză, dar ea nu este neplauzibilă. Cert este că Zelea Codreanu va practica sistematic schiul și alpinismul. Dacă a făcut și un stagiul sportiv-militar la Grenoble, urmând exemplul lui Băgulescu, atunci supranumele de «Căpitan» pe care și-l va lua mai târziu ar fi putut să fie nu doar onorific, ci și să fi corespuns unui grad militar real*” (p. 106, subl. n.). O cascadă de formulări ipotetice conduce în cele din urmă la concluzia, *deloc plauzibilă*, că C. Z. Codreanu s-a dus în Franța într-o misiune militară, unde a fost gradat căpitan.

Imaginarea unor astfel de scenarii este o constantă care străbate de la un capăt la altul întreaga narațiune. Experiența franceză a lui Codreanu l-ar fi adus nu doar în contact cu etosul franciscan, ci, argumentează autoarea din nou fără nicio probă empirică, a condus la aderarea liderului antisemit la un ordin franciscan. „Cum familia sa de la Huși *părea să întrețină o oarecare familiaritate cu ordinul franciscanilor (care avea o ramură greco-catolică) și cu devoțiunea față de Anton de Padova, sfânt franciscan, încadrarea lui Codreanu într-un ordin terțiar franciscan de rit oriental e foarte plauzibilă*” (p. 109, subl. n.). Sfidând sistematic normele cercetării istorice, atât în privința metodologiei cât și a interpretării materialului documentar, Tatiana Niculescu uzează și abuzează de ceea ce poate fi numit speciosul „argument al plauzibilității” istorice. O simplă coincidență de nume, succesiune de evenimente sau asemănări întâmplătoare o stimulează pe autoare să se lanseze speculativ în asocierea lor semnificativă, găsind întotdeauna o legătură de influență sau chiar de cauzalitate prin care cele două sunt transpuse într-o relație specială.

Recidiva speculativă constituie o caracteristică recursivă a volumului. Nu de puține ori, autoarea confundă genul biografiei istorice cu cel al criticii literare, aprofundându-se în analize psihologice ale personajului. Așa procedează când discută despre anxietatea resimțită de Codreanu cu ocazia cuvântărilor susținute de la tribuna Parlamentului. „Îl chinuia încă gândul că îl omorâse pe prefectul Manciu? Trecuseră de atunci ani buni. Poată că un eveniment mai recent îl făcea să se simtă vinovat și să se teamă că cineva ar fi putut să-l dea în vileag. [...] În ziua de Crăciun [1931], Codreanu îi făcuse episcopului [din Huși] o vizită și avuseseră o discuție violentă. Iacov Antonovici se stinsese din viață la scurt timp, în ultima zi a anului 1931” (p. 152). Ceea ce sugerează autoarea aici este că C. Z. Codreanu ar fi vinovat de omucidere, fără să depună niciun efort în vederea explorării în mai mare detaliu a acestei ipoteze incendiare.

Lucrarea abundă în formulări ipotetice de tipul „ar fi putut...”, „va fi fost de partea...”, „se vor fi auzit destule povești...”, „va fi întâlnit, poate...”, „e de presupus că...”, „pare să fi fost cel care...” etc., etc. În total, merită reiterat, 124 de astfel de expresii la 223 de pagini. Aceasta înseamnă mai mult de o formulare ipotetică la fiecare două pagini. Practic, avem de-a face cu o narațiune la modul condițional optativ, din care este construită imaginativ o *istorie parafactuală*. Specia de gen literar practică de Tatiana Niculescu trebuie distinsă de „istoria contrafactuală” apărută recent în istoriografia occidentală. Istoria virtuală întemeiată pe „ipoteze contrafactice” (Ferguson, 2013) își propune să construiască scenarii imaginative pe baza unor date empirice solide, plecând de la premisa „ce s-ar fi întâmplat dacă...” Hitler ar fi câștigat războiul?, Kennedy nu ar fi fost asasinat?, Gorbaciov nu ar fi existat? În ciuda susținerii ei de către istorici reputați precum Niall Ferguson și oricât de ancorată ar fi imaginația contrafactuală în date empirice, metoda istoriei alternative rămâne extrem de controversată. Istoria parafactuală, în schimb, își propune nu să exploreze posibilități neconcretizate empiric, ci, dimpotrivă, aderă la o epistemologie realistă, aspirând la reconstruirea trecutului după principiul rankean, „așa cum a fost cu adevărat”. O face, însă, prin mijloacele dubioase ale eseismului istorico-literar, în care lipsa rigurozității metodologice și documentare, combinată cu un deficit de autentică imaginație istoriografică sunt compensate cu speculații nefondate, intuiții subiective și artificii stilistice.

Capcanele eseismului istoric: intuiționism istoric și parafactualitate

Îmbinarea creativității literare cu factualitatea istorică și în special umplerea lacunelor documentare cu intuiție imaginativă – procedee perfect legitime în cazul romanelor jurnalistice inspirate de cazul exorcizării de la Tanacu – sunt cu totul inoportune pentru o lucrare cu finalitate istoriografică. Rolul intuiției în înțelegerea istorică a fost puternic evidențiat de către tradiția historicismului german. Istoric, filosofi și sociologi de renume precum Leopold von Ranke, Wilhelm Dilthey, Heinrich Rickert sau Max Weber au plasat intuiția, imaginația și înțelegerea empatică (*Verstehen*) în miezul cunoașterii istorice (Beiser, 2001). Nici unul însă nu a caționat intuiționismul practicat în afara unei foarte meticuloase documentări

empirice însoțită de o la fel de migăloasă acribie metodologică. Intuiția, necesară în înțelegerea empatică ca premisă a reînsuflețiri interpretative a trecutului, este însă insuficientă dacă nu este supusă unui judicios control documentar.

Cunoașterea științifică, incluzând aici și pe cea de natură istorică, este imaginație teoretică controlată empiric. Cartea Tatianeii Niculescu este serios asimetrică în privința dozajului dintre imaginație teoretică și control empiric. Lucrarea debordează de imaginație istorică, nu de puține ori autoarea plâsmuind „ipoteze” pe care le justifică prin plasarea lor sub semnul plauzibilului. Îi lipsește, însă – și aceasta este o eroare fatală pentru orice demers care pretinde un minimum de științificitate – controlul empiric, fundamentarea acestor conjecturi într-un probatoriu documentar care să credibilizeze povestea relatată de Tatiana Niculescu. De prea multe ori, autoarea își trădează vocația literară – și prin aceasta pășește hotărât în răspărul cutumei istoriografice –, pierzându-se în analize psihologice ale personajului C. Z. Codreanu, pe cât de frecvente, pe atât de superficiale și speculative. Ca atunci când autoarea și-l imaginează pe protagonist în podul casei parentale din Huși, răsfoind paginile din *Neamul românesc*: „adolescentul Zelea Codreanu își va fi închipuit figurile istorice ale istoriei, va fi visat la faptele de vitejie descrise în reviste, va fi sorbit cu nesaț inspirația vizionară a marilor poeme epice, croite de scriitori și istorici spre întărirea conștiinței de neam a românilor” (p. 39, subl. n.).

Tentația literară, care i-a servit atât de bine în *Spovedanie la Tanacu*, de data aceasta s-a întors cu vârf și îndesat împotriva autoarei. Rigorile metodologice ale scrierii istorice nu pot fi substituite, și nici măcar compensate în vreun fel, de imaginația beletristică. Nu mă voi pronunța asupra statutului de științificitate al istoriei, care a fost intens problematizat odată cu intrarea epistemologiei în condiția postmodernă (Lyotard, 1979; vezi, spre exemplu, antologia de texte *The Postmodern History Reader*, Jenkins, 1997; de asemenea, Rusu, 2013). Cert este că, chiar și dacă înțelegem cercetarea istorică într-o manieră non-pozitivistă, ca discurs relativ și failibil despre un fenomen petrecut în trecut, acesta tot trebuie să răspundă unor exigențe metodologice minimale. În multe privințe, unele dintre ele menționate pe lungimea acestei recenzii, cartea Tatianeii Niculescu nu ține seama de cele mai elementare dintre rigorile normative ale cercetării și scriiturii istorice.

„De ce o biografie a lui Corneliu Zelea Codreanu?”, se întreabă autoarea încă din prima propoziție a cărții pe care a scris-o. Pentru că „îmi lipsea o biografie a lui Codreanu din care să-mi lămuresc mai bine emoția admirativă sau, dimpotrivă, oroarea pe care acest om o stârnește până în zilele noastre. Așadar i-am scris biografia eu însămi”, mărturisește autoarea în nota care prefațează volumul (p. 7), fără să pară a fi la curent cu existența lucrării *Istorie și biografie: cazul Corneliu Zelea Codreanu* scrisă de Cristian Sandache (2005, reeditată în 2011). Probabil că, prin scrierea cărții, Tatianeii Niculescu nu îi mai lipsește o biografie a lui Corneliu Zelea Codreanu. Și publicului larg, căruia această carte îi este în principal adresată (deși este inoportun clasificată în colecția „Istoria” a editurii Humanitas, profilată mai curând pe lucrări de specialitate), volumul îi poate servi întru mai buna cunoaștere a unuia dintre cele mai controversate personaje istorice ale scurtului,

dar pe atât de violentului, secol al XX-lea (Hobsbawm, 1999). Publicul academic în general și comunitatea de cercetători ai fenomenului legionar în particular încă resimte absența unei biografii a lui Codreanu.

După cum menționa un alt recenzent decepționat al cărții, „cel ce a fost Corneliu Zelea Codreanu își așteaptă încă biograful” (Caranfilof, 2017). Liderul mișcării legionare poate spera să-și fi găsit biograful în persoana istoricului vienez Oliver Jens Schmitt (2017), a cărui carte *Căpitan Codreanu: Aufstieg und Fall des rumänischen Faschistenführers* promite să ofere un studiu mai bine fundamentat documentar și elaborat teoretic despre „ascensiunea și prăbușirea liderului fascist român”. Recenzia Irinei Năstasă-Matei (2017) prefigurează un asemenea deznodământ, care va acoperi, în sfârșit, carența bi(bli)ografică ce încă persistă în cazul Codreanu. Din aceste considerente, traducerea cât mai rapidă în limba română a cărții lui Schmitt este imperativă pentru completarea cunoașterii istorice asupra fenomenului legionar și corectarea biografiei încropite literar de către Tatiana Niculescu „Căpitanului Codreanu”.

Bibliografie:

- Banea, Ion (1937). *Căpitanul*. Ediția a II-a. Sibiu: Editura „Totul pentru Țară”.
- Beiser, Frederick C. (2011). *The German Historicist Tradition*. Oxford și New York: Oxford University Press.
- Caranfilof, Bogdan (2017). Recenzie a cărții *Mistica rugăciunii și a revolverului. Viața lui Corneliu Zelea Codreanu* de Tatiana Niculescu, accesat online la data de 18 mai 2017, disponibil la adresa <https://bookhub.ro/mistica-rugaciunii-si-a-revolverului-viata-lui-corneliu-zelea-codreanu-de-tatiana-niculescu/>
- Carlyle, Thomas (1996). *Cultul eroilor*. Iași: Institutul European.
- Clark, Roland (2015). *Sfântă tinerețe legionară: activismul fascist în România interbelică*. Iași: Polirom.
- Codreanu, Zelea Codreanu (1936). *Pentru legionari*. Vol. I. Sibiu: Editura „Totul pentru Țară”.
- Ferguson, Niall (Coord.) (2013). *Istorie virtuală. Evoluții alternative și ipoteze contrafactice*. Iași: Polirom.
- Gentile, Emilio (1996). *The Sacralization of Politics in Fascist Italy*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Griffin, Roger (1993). *The Nature of Fascism*. Abingdon: Routledge.
- Griffin, Roger (2007). *Modernism and Fascism. The Sense of Beginning under Mussolini and Hitler*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Heinen, Armin (1999). *Legiunea „Arhanghelul Mihail”: mișcare socială și organizație politică. O contribuție la problema fascismului internațional*. București: Humanitas.
- Hobsbawm, Eric J. (1999). *O istorie a secolului XX. Era extremelor: 1914–1991*. Chișinău: Cartier.
- Iordachi, Constantin (2004). *Charisma, Politics and Violence: The Legion of the “Archangel Michael” in Inter-war Romania*. Trondheim: Program on East European Cultures and Societies, Norwegian University of Science and Technology.

Jenkins, Chris (1997). *The Postmodern History Reader*. London și New York: Routledge.

Nagy-Talavera, Nicholas M. (1996). *O istorie a fascismului în Ungaria și România*. București: Hasefer.

Năstasă-Matei, Irina (2017). Corneliu Zelea Codreanu – lider fascist și erou mesianic la periferia Europei. *Revista 22*, accesat online la data de 18 mai 2017, disponibil la adresa <http://revista22.ro/70262730/corneliu-zelea-codreanu-lider-fascist-i-erou-mesianic-la-periferia-europei.html>

Niculescu Bran, Tatiana (2006). *Spovedanie la Tanacu: roman jurnalistic*. București. Humanitas.

Niculescu Bran, Tatiana (2008). *Cartea judecătorilor. Cazul Tanacu: roman jurnalistic*. București. Humanitas.

Niculescu Bran, Tatiana (2015). *Regina Maria, ultima dorință*. București. Humanitas.

Niculescu Bran, Tatiana (2016). *Mihai I, ultimul rege al românilor*. București. Humanitas.

Niculescu, Tatiana (2017). *Mistica rugăciunii și a revolverului. Viața lui Corneliu Zelea Codreanu*. București: Humanitas.

Ornea, Zigu (1995). *Anii treizeci: extrema dreaptă românească*. București: Editura Fundației Culturale Române.

Payne, Stanley G. (1995). *A History of Fascism 1914–1945*. London: Routledge.

Rusu, Mihai Stelian (2013). History and Collective Memory: The Succeeding Incarnations of an Evolving Relationship. *Philobiblon*, 18(2), pp. 260–282.

Rusu, Mihai Stelian (2016). The Sacralization of Martyric Death in Romanian Legionary Movement: Self-sacrificial Patriotism, Vicarious Atonement, and Thanatic Nationalism. *Politics, Religion & Ideology*, 17(2–3), pp. 249–273.

Sandache, Cristian (2005). *Istorie și biografie: cazul Corneliu Zelea Codreanu*. București: Mica Valahie.

Săndulescu, Valentin (2007). Sacralised Politics in Action: The February 1937 Burial of the Romanian Legionary Leaders Ion Moța and Vasile Marin. *Totalitarian Movements and Political Religions*, 8(2) Special Issue: 'Clerical Fascism' in Interwar Europe, pp. 259–269.

Schmitt, Jens Oliver (2017). *Căpitan Codreanu: Aufstieg und Fall des rumänischen Faschistenführers*. Viena: Paul Zsolnay Verlag.

Spălățelu, Ion și Fătu, Mihai (1980). *Garda de fier: organizația teroristă de tip fascist*. București: Editura Politică.

Veiga, Francisco (1993). *Istoria Gărzii de Fier: 1919–1941. Mistica ultranaționalismului*. București: Humanitas.

Weber, Eugen (1995). *Dreapta românească*. Cluj-Napoca: Dacia.

Winter, Jay (1998). *Sites of Memory, Sites of Mourning: The Great War in European Cultural History*. Cambridge: Cambridge University Press.

Zamfirescu, Dragoș (1997). *Legiunea Arhanghelul Mihail: de la mit la realitate*. București: Editura Enciclopedică.